

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса

ЕТНОПОЛІТИЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ УКРАЇНИ

Аналітична доповідь

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

ЕТНОПОЛІТИЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ УКРАЇНИ

Аналітична доповідь

КИЇВ – 2025

УДК: 323.(477)

Е 88

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
(Протокол вченої ради № 6 від 18.12.2025 р.)*

Авторський колектив

Котигоренко В. – доктор політичних наук, професор, керівник авторського колективу

Дегтеренко А. – Ph. D. (політичні науки), доцент

Калакура О. – доктор політичних наук, професор

Кочан Н. – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

Ляшенко О. – кандидат історичних наук

Мазука Л. – кандидат історичних наук

Е 88 Етнополітична резильєнтність України. Аналітична доповідь / за ред. В. Котигоренка. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 52 с.

Кризи, які супроводжували становлення етнополітичної системи сучасної України та її чільного суб'єкта – української нації, тільки прискорювали цей процес. Найбільша з таких криз, спричинена російською агресією 2014 року та її наступною ескалацією у 2022 році, триває. Її остаточні наслідки складно, але важливо й потрібно прогнозувати. Адже інституції державної влади та місцевого самоврядування й громадянського суспільства наразі не мають можливості повною мірою реалізовувати свої повноваження на всій суверенній території країни. Мільйони громадян стали зовнішніми мігрантами війни, перебувають на тимчасово окупованих територіях, були депортовані агресором на його територію або мусили там рятуватися, тікаючи з місць ведення бойових дій – куди могли.

Пропонована аналітична доповідь є стислим викладом результатів однойменного дослідження етнополітичних викликів війни та викликів, які, вірогідно, постануть, коли сила зброї відступить перед силою дипломатії. Авторські версії відповідей на ці виклики можуть бути корисні інституціям і посадовцям етнополітичної системи України, а також усім, кому важливо, щоб держава та українська нація були резильєнтними – значить успішними.

УДК: 323.(477)

© Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025
© Колектив авторів, 2025

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies

**ETHNOPOLITICAL RESILIENCE
OF UKRAINE**

Analytical Report

Kyiv 2025

UDC: 323.(477)
E 88

Recommended for publication by the Academic Council of Kuras Institute
of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Report No. 6 December 18, 2025)

The author's team

Viktor Kotygorenko – Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the
Authorial Team

Anastasiia Dehterenko – PhD (Political Science), Associate Professor

Oleg Kalakura – Doctor of Political Sciences, Professor

Natalia Kochan – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor

Oleksiy Lyashenko – Candidate of Historical Sciences

Lyudmyla Mazuka – Candidate of Historical Sciences

E 88 Ethnopolitical Resilience of Ukraine. Analytical Report / edited by
V. Kotygorenko. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies,
NAS of Ukraine, 2025.

The crises accompanying the formation of the ethnopolitical system of modern Ukraine and its core subject – the Ukrainian nation – have paradoxically accelerated this process. The largest of such crises, caused by Russian aggression in 2014 and its full-scale escalation in 2022, is still ongoing. Its ultimate consequences are difficult to predict, but it is important and necessary to do so.

State authorities, local self-government institutions, and civil society actors are currently unable to fully exercise their competences across the entire sovereign territory of the country. Millions of citizens have become external migrants of the war – refugees, remain in the temporarily occupied territories, have been deported by the aggressor to its territory or were forced to seek refuge there while fleeing from combat zones.

The proposed analytical report provides a concise summary of the findings from the eponymous study on the ethnopolitical challenges of the war and the challenges likely to arise when the power of arms gives way to the power of diplomacy. The authors' versions of responses to these challenges may be useful to the institutions and officials of Ukraine's ethnopolitical system, as well as to everyone for whom it is important that Ukrainian state and nation be resilient—and therefore successful.

UDC: 323.(477)

© Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine, 2025
© The team of authors, 2025

ЗМІСТ

Передмова	7
1. Етнополітична резильєнтність: термін і поняття. Особливості українського феномену (В. Котигоренко)	8
2. Резильєнтність української національної ідентичності (О. Ляшенко)	16
3. Культурний простір у структурі етнополітичної резильєнтності України (О. Калакура)	22
4. Релігійно-церковний аспект етнополітичної резильєнтності (Н. Кочан)	28
5. Використання потенціалу закордонного українства як ключового актора в публічній дипломатії та політичній адвокації України (Л. Мазука)	35
6. Потенціал резильєнтності етнополітичного менеджменту (А. Дегтеренко)	42
Післямова	49

TABLE OF CONTENTS

Preface	7
1. Ethnopolitical Resilience: Concept and Terminology. Specific Features of the Ukrainian Case (Viktor Kotygorenko).....	8
2. Resilience of Ukrainian National Identity (Oleksiy Lyashenko)	16
3. Cultural Space in the Structure of Ethnopolitical Resilience of Ukraine (Oleg Kalakura)	22
4. Religious and Church Dimension of Ethnopolitical Resilience (Natalia Kochan).....	28
5. Mobilising the Potential of the Ukrainian Diaspora as a Key Actor in Public Diplomacy and Political Advocacy for Ukraine (Lyudmyla Mazuka).....	35
6. Resilience Potential of Ethnopolitical Management (Anastasiia Dehterenko).....	42
Afterword	49

ПЕРЕДМОВА

Будь-яка соціальна система рано чи пізно стикається з кризами. Частіше це кризи внутрішнього або переважно внутрішнього розвитку. В другому випадку зовнішнє втручання присутнє, проте його впливи обмежені.

Спричинена російською агресією криза українського соціуму та його етнополітичної й інших підсистем триває від 2014 року та, вірогідно, триватиме довго. Шоки початку агресії масштабувало збройне вторгнення 2022 року. Вони безпрецедентно порушили до того більш-менш усталені соціальні зв'язки та функціонування етнополітичних інституцій не тільки в Україні, а й у Європі та на інших континентах – передовсім у країнах, які прихистили українських зовнішніх мігрантів війни – біженців та інших. Мільйони громадян України перебувають на тимчасово окупованих територіях, були депортовані агресором на його територію або мусили там рятуватися, тікаючи з місць ведення бойових дій – куди могли. Людські втрати на фронті та серед мирного населення, скорочення народжуваності й інші негативні демографічні зміни посилили довоєнні депопуляційні процеси, а разом з ними спроможності українського загалу, української нації й усіх її етнічних складників до самовідтворення й розвитку.

В аналітичній доповіді, виконаній за результатами дослідження етнополітичної резильєнтності України, йдеться про її сутність, соціальну значущість, чинники та особливості динаміки в просторах української національної ідентичності, культури, релігії, закордонного українства, етнополітичного менеджменту всіх його рівнів, а також про авторські версії відповідей на виклики етнополітичній резильєнтності українського суспільства та держави.

1. Етнополітична резильєнтність: термін і поняття. Особливості українського феномену

Виконавці дослідження, за результатами якого підготовлено аналітичну доповідь, виходили з того, що перед суспільством і всіма його (під)системами – етнополітичною, зокрема – неминуче й постійно постають проблеми-виклики, спричинювані зовнішніми впливами та/або внутрішніми чинниками. Серед таких викликів – *ризик* (*risk*) як імовірності та причини небажаних подій або, власне, небажані події, що можуть відбутися або не відбутися; *загрози* / *небезпеки* (*threat* / *danger* / *hazard*) як наявність чогось, що може спричинити лихо, шкоду, катастрофу тощо; *соціальні стресори* (*social stressor*) – тривалі в часі негативні події, ситуації та ін. чинники, які продукують напруженість у соціальній системі внаслідок усвідомлення та/або відчуження її суб'єктами, що вони не мають достатніх можливостей і ресурсів для швидкого розв'язання спричинених цими чинниками проблем, включно з проблемами внутрішньо- та міжсуб'єктних відносин; *шоки* / *потрясіння* / *заворушення* (*shock* / *disturbance* / *disruption*) – раптові внутрішні та/або зовнішні щодо системи події та ситуації, які порушують її збалансоване функціонування, структуру та виконання нею її функцій – тобто продукують кризи.

Щоб успішно функціонувати й розвиватися, суспільство та його (під)системи мають бути резильєнтними (див. *Рис. 1.*).

Резильєнтність соціальних систем виявляється їх здатністю передбачувати виклики та відповідати на них так, щоб запобігати своїй щодо них вразливості та крихкості, зберігати й посилювати власну життєздатність та функціональність, і для цього, у разі необхідності, адаптуватися до змін, змінюватися та змінювати свої параметри, тобто трансформуватися.

Способи / види резильєнтного реагування на виклики залежать від сили й масштабів останніх, а також від особливостей соціальної системи та специфіки її зв'язків з іншими системами.

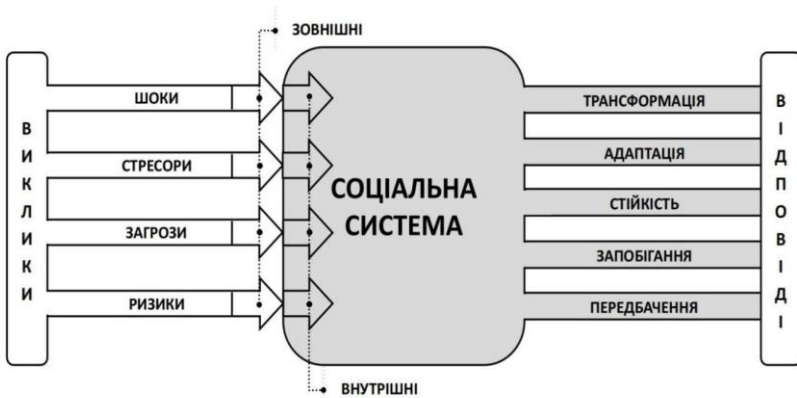

Рис. 1. Соціальна резильєнтність

Етнополітична система є структурованою й регульованою формальними та неформальними правилами мережею політичних взаємозв'язків і ролей соціальних суб'єктів – осіб, груп осіб, спільнот, державних і недержавних організацій (установ) та об'єднань, політичних партій та інших – з приводу реалізації спільних, а також специфічних етнічних цінностей, інтересів та цілей цих суб'єктів (див. Рис 2.).

Формальні правила взаємозв'язків і ролей суб'єктів етнополітики визначає держава законами та іншими нормативно-правовими актами. Вона контролює дотримання цих правил і вживає санкції до порушників.

Неформальні правила – це звички, звичаї, релігійні, моральні, етичні, естетичні та інші норми і традиції, що формуються й змінюються в процесі розвитку суспільства та його груп і спільнот.

Український соціум історично формувався як багатоскладовий – поліетнічний, багатомовний, етнокультурно та релігійно різноманітний. Кожен його складник зазнавав і зазнає впливу інших, впливав та впливає на них. Усі вони тією чи іншою мірою зазнавали асиміляційних впливів держав, які в різні часи контролювали українські території.

Певна кількість людей з-серед усіх етнічних спільнот, зокрема етноукраїнської, була асимільована інакшістю. Частина втратила традиційні для її спільноти мовні, культурні й інші ознаки

ідентичності та засвоїла ідентитети іншої, але зберегла почуття й усвідомлення належності до "своїх". Так постав феномен етнічної гетерогенності й поліморфізму українського соціуму – його етноукраїнської більшості та інших етнічних груп і спільнот, зокрема корінних народів і національних меншин.

Рис. 2. Етнополітична система

Разом з процесом суверенізації України відбувалося *становлення багатоскладової української нації, об'єднаної спільними громадянськими цінностями, інтересами та цілями. Доцентровим осердям цієї інклюзивної (плюралістичної) спільноти стали етноукраїнські культурні та інші світоглядні пріоритети*: державна незалежність України; українське громадянство як пріоритетна соціальна самоідентифікація, порівняно з етнічною, локальною, геополітичною та ін.; гордість за належність до спільноти громадян України; патріотизм, зокрема готовність захищати Батьківщину; прихильність / повага до української мови як рідної та державної; прихильність / повага до українських культурних традицій.

Це становлення прискорювалося часи біфуркаційних криз: на початку 1990-х років, коли проголошення державної незалежності

України схвалила на референдумі більшість населення республіки всіх національностей; подій 2004–2005 років, відомих як Помаранчева революція; від листопада 2013 до початку 2014 року (Євромайдан та Революція Гідності). Найбільшу етнополітичну й загальносуспільну кризу в лютому 2014 року спровокував початок російської агресії, яка через 8 років переросла в повномасштабне збройне вторгнення.

Виклики кожної з цих криз ставили громадян України перед вибором: або відмова від національно-державницьких цінностей і національно-громадянської самоповаги, або єднання заради суверенітету країни і захисту своєї національно-громадянської гідності. Українців, які обирали другу альтернативу, щоразу ставало більше.

Нація витримала й тримає шоки війни. Її згуртованість стала вирішальним чинником опору агресії. У збереженні й укріпленні цієї згуртованості та забезпеченні загальної етнополітичної результативності важливою є роль усіх інституцій системи державного урядування.

Парламент ухвалює закони, які визначають цілі, напрями й завдання етнополітики та правила дій і взаємодії її суб'єктів.

У грудні першого року повномасштабної війни набув чинності Закон "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності".

Українську націю він визначає як "самобутню спільноту, об'єднану назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями", а українську національну ідентичність як стійке усвідомлення особою належності до неї. Тобто, закон орієнтує суб'єктів етнополітики на утвердження національної ідентичності як усвідомлення особою її належності до української нації як моноетнічної та монокультурної спільноти.

При цьому народні депутати зберегли чинність альтернативних визначень двох українських націй у 2019 року Законі "Про забезпечення функціонування української мови як державної": української етнічної нації, "яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала

офіційну назву державі", а також "української громадянської нації", "базовим системотвірним складником" якої є етнічна українська нація. Отже, цей закон постулює, що сучасна етнічна українська нація є спільнотою, яка споконвічно живе на належній їй території, на відміну від інших європейських націй, витоки яких пов'язують з подіями революції у Франції кінця XVIII століття.

Два трактування української нації як однорідної моноетнічної спільноти суперечать одне одному та реаліям сучасного українського націєтворення. Вони вилучають зі складу української нації громадян – патріотів неукраїнського етнічного походження та відмінної від етноукраїнської культурної й мовної ідентичності, які боронять Україну та українську націю, народ і державу на фронті, беруть участь у волонтерському русі, працюють на оборону в тилу заради кращого спільного майбутнього.

Натомість ці визначення уможливають зачислення до української нації осіб, які зрадили і націю, і державу, хоча спілкуються українською мовою і мають предків етнічних українців.

Пріоритизація моноетнічності в державній політиці утвердження української національної ідентичності заохочує світоглядний і поведінковий етноцентризм як потенційно конфліктогенний вияв зверхності й дискримінації щодо етнічної інакшості.

А *дефініція громадянської ідентичності* в законі 2022 року як "стійкого усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством" зневажає визначенням громадянства у профільному законі України і, порівняно з ним, має ознаки юридично нікчемної.

Щоб запобігти загрозам конфліктності на ґрунті етнічних відмінностей та укріплювати соціальну згуртованість нації й громадянського загалу, важливо *внести зміни до чинних нормативно-правових актів у сфері етнополітики* відповідно до рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи країнам-членам "інтегрувати всіх своїх громадян, незалежно від їхнього етнокультурного походження, у громадянський багатокультурний організм і припинити визначати та організовувати себе виключно етнічними або виключно громадянськими державами" [The concept of "nation", 2006. <https://pace.coe.int/en/files/17407>].

Такі зміни повинні стати імперативом для *розроблення й утілення Стратегії державної етнополітики України* (або Стратегії етнополітичного розвитку України). Пріоритети цього документа мають відповідати сучасним викликам згуртованості нації та етнополітичній стійкості держави й суспільства, а також запобігати ймовірним загрозам етноконфліктності.

Завершення збройного протиборства за результатами навіть найсприятливіших для України договорів не означитиме завершення шоку, завданого війною українській етнополітичній системі та її резильєнтності. Вона вже ніколи не відновить свої довоєнні стан і функціональність, бо докорінно змінилася, змінюється і буде змінюватися. Зміни формуватимуть нові виклики. Щоб давати на них ефективні відповіді, потрібні глибокі трансформації державного етнополітичного менеджменту, а також оновлення його правових регуляторів, зокрема в аспекті, означеному вище.

Шоки війни поставили небувалі раніше масштабні завдання перед інституціями виконавчої влади, місцевого самоврядування, громад та громадянського суспільства.

Скорочення тривалості життя, катастрофічна динаміка народжуваності, мільйони українців за межами території, де влада України має можливість повною мірою виконувати свої повноваження, воєнні втрати серед військових і цивільного населення спричинили *безпрецедентну кризу спроможності всіх етнічних та національно-громадянської складових українського соціуму до самовідтворення й сталого розвитку.*

Стан дистресу, в якому перебувають громадяни, спонукає частину з них шукати винуватців серед руссоетнічних і рускомовних співвітчизників. Трапляються вияви упередженості до тих, хто знайшов притулок у Європі або далі, а найчастіше – хто з якихось причин залишився на ТОТ, був депортований на територію агресора або мусив там рятуватися з місць бойових дій.

У цьому контексті варто звернути увагу на результати репрезентативних опитувань, проведених КМІС у вересні 2025 року на контрольованій урядом українській території. Респондентам пропонували відповісти на запитання про прийнятність для них трьох умовних варіантів мовної політики у трьох вимірах: 1) національному,

2) регіональному та 3) серед мовних груп. Назви варіантів не зачитувалися. З'ясувалося, що кожен з них міг бути схвалений формальною більшістю населення. При цьому найменшою прихильністю користувався перший. Соціологи його кваліфікували як "приховану русифікацію". Ненабагато більше прихильників виявилося у варіанта "радикальної українізації". Обидва вони не були консенсусними ані на загальнонаціональному, ані регіональних рівнях і в мовних групах, а в разі спроб реалізації будь-якого з них могли викликати етнополітичну напруженість або й конфліктність.

Тільки третій варіант – *"стратегічна українізація"* – дістав абсолютну підтримку (81–90%) повсюдно. Його сутність полягала в такому: українська мова – єдина державна та офіційна, а також основна в освіті; заохочується її поступове без примусу поширення; звичайні громадяни, звиклі до російської (руської) мови, можуть розмовляти нею без тиску чи засудження.

Вірогідно, цей варіант підтримали б також українські зовнішні мігранти війни, більшість яких з регіонів і поселень, де русская мова була широко вживаною або переважною мовою спілкування.

Щоб українці всіх національностей на підконтрольний уряду території та поза нею відчували й усвідомлювали, що вони єдина спільнота й потрібні країні, необхідна максимальна мобілізація потенціалу держави і громадянського суспільства для налагодження з ними системних політичних та інших зв'язків, зокрема інформаційних, для мінімізації впливу на людей російської інформаційної агресії та провокацій у соціальних мережах, YouTube тощо.

Трансформаційну специфіку української етнополітичної резильєнтності визначатимуть не тільки процеси в мовному, культурному та інформаційному просторах.

Економіка потребує тепер, а після припинення бойових дій потребуватиме набагато більше трудових ресурсів. Опитування показують, що велика частина біженців залишиться в закордонні. Щоб мотивувати бажаючих повернутися, потрібно вжити заходів із забезпечення їх житлом і достойно оплачуваною роботою. Ці заходи також мають поширюватися на внутрішньо переміщених осіб, становище яких украй незадовільне. Отже, необхідно, щоб інституції державної влади та місцевого самоврядування спільно з

науковцями невідкладно розробили програми розміщення продуктивних сил відповідно до природних умов, економічних, оборонних, соціальних та інших пріоритетів і забезпечили реалізацію цих програм.

Дефіцит працездатного населення доведеться долати масовим залученням *трудових мігрантів з країн, населення яких цивілізаційно, етнічно, культурно, мовно, релігійно etc. відмінне від українського*. Важливим компонентом державної міграційної та етнічної політики має стати розроблення та реалізація системних заходів з рекрутингу та адаптації прибулих в українському соціумі, їх інтеграції та наступної натуралізації так, щоб запобігти конфліктів між ними та автохтонним населенням.

Потребує оновлення, стабілізації та професіональних кадрів система інституцій виконавчої влади, уповноважених розроблювати та реалізовувати державну етнополітику. Вони безперестанно реорганізуються, а їхні функції перерозподіляються – часом на користь непрофільних установ.

Доцільно опрацювати питання трансформації Державної служби України з етнополітики та свободи совісті у міністерство. Йому має бути надано статус головного розробника, виконавця та координатора державної етнополітики в усіх сегментах визначених назвою сфер.

Зокрема, відповідальність новоствореної інституції має поширюватися не тільки на забезпечення захисту прав корінних народів і національних меншин, а й на етнокультурну інтеграцію трудових іммігрантів, а також на законопроектну роботу у сфері етнополітики загалом.

Варто передати цій інституції повноваження з розроблення та реалізації політики утвердження серед громадян України всіх національностей спільної національно-громадянської ідентичності, а не розділеної на етноукраїнську та громадянську, тим паче у трактуванні, яке суперечить юридичним стандартам.

2. Резильєнтність української національної ідентичності

Ідентифікаційна матриця української нації історично формувалася як множина / розмаїття різних етнічних, етнокультурних, мовних, політичних та інших ідентичностей та їх взаємовпливів. Осердям цієї матриці завжди був український етнос, його культурні ідентитети та прагнення й цінності державного самовизначення. Вони стали вирішальними чинниками становлення сучасної України та формування сучасної української нації як інклюзивної (плюралістичної) спільноти етнічних українців і громадян інших етнічних ідентичностей (національностей), об'єднаних спільними державницькими й громадянськими цінностями та інтересами.

Інклюзивна (плюралістична) українська ідентичність – є національно-громадянською за своєю сутністю і змістом.

Функціонально вона є динамічною системою взаємодії таких складових: етнокультурного й історичного ядра; комунікативно-символічного рівня; громадянської соціально-політичної структури; психологічно-ціннісного рівня.

У процесі взаємодії кожен рівень виконує власну функцію. Етнокультурне й історичне ядро формує символічні ресурси для комунікативно-символічного рівня, який, своєю чергою, перетворює їх на спільні уявлення громадянської соціально-політичної структури. Громадянська соціально-політична структура надає державної форми відповідним уявленням і закріплює їх через норми та інституції. Як наслідок, формується підґрунтя для ціннісної самоідентифікації індивідів на психологічно-ціннісному рівні. Нарешті, психологічно-ціннісний рівень забезпечує лояльність до держави й підтримку легітимності етнокультурного й історичного ядра через ідентичність.

Упродовж століть ідентичність усіх етнічних груп і спільнот України зазнавала асиміляційних впливів політики державних утворень та імперій, які панували на українських землях. Найзагрозливішими були русифікаційні впливи Російської імперії та її наступників – Радянського Союзу й Російської Федерації. За

розрахунками пострадянських кремлівських режимів результати цих впливів мали сприяти реалізації новоімперських амбіцій РФ щодо України та її громадян. Коли стала зрозумілою безперспективність реалізації цих амбіцій "м'якою силою", у 2014 році РФ розв'язала проти України та українців локальну війну, яка в 2022 році переросла у повномасштабну. Війна масштабувала загрози Українській державі та українській нації, її ідентичності, зокрема етнічній самобутності громадян України усіх національностей.

Загроза українській нації та її громадянським і етнічним ідентитетам зі сторони РФ двоїста – російсько-русская.

Російська загроза походить від російської держави як політичного, військового та економічного суб'єкта та його інституцій (державний апарат, уряд, армія, спецслужби, нафто-газова експансія та ін.). Способи реалізації цієї загрози – неоімперіалістична, реваншистська політика *рашизму* та використовувані нею інструменти державної агресії: війна, окупація, терор, геноцид, примусова паспортизація, депортації, маніпулятивна зовнішня політика. Головними об'єктами рашистського впливу стали українська державність, інституції політичної влади та громадянського суспільства. Російська загроза – це загроза існуванню Української держави, її суверенітету, територіальній цілісності та українському громадянству.

Сутність рускої загрози розкриває концепт "*русского міра*". Інструменти та механізми втілення цієї загрози – ідеологічна експансія; просування пропагандистських наративів про "єдиний / раздельонний народ" та "спільну історію"; Русская православна церква (РПЦ) та пов'язана з нею митрополія Української православної церкви (УПЦ); підтримка поширення рускої "маскульти"; фальсифікація української історії; формування зневажливого ставлення до української мови, культури тощо. Головні об'єкти впливу цієї загрози – українська громадянська та етнокультурна ідентичність, ідентичності та культури корінних народів і національних меншин України. Мета – розмивання та руйнація української інтегративної національно-громадянської самосвідомості та всіх її етнічних складників.

На тимчасово окупованих українських територіях "російсько-русская загроза" реалізується як система насильницьких і ненасильницьких заходів руйнування властивих цим територіям та їх населенню українських громадянських, етнічних, мовних і всіх інших ідентитетів, культурних, політичних та інших традицій. Ця система включає примус до набуття російського громадянства; нищення та дискредитацію українських державної символіки, героїки та патріотизму; включення так званих "нових територій" до складу РФ; насаджування рашистської моделі тоталітаризму; політичні репресії; викрадення, привласнення або нищення українських культурних пам'яток.

На потенціал резильєнтності етнічно багатоскладового ідентифікаційного простору України суперечливий вплив справляють політичні репрезентанти корінних народів і національних меншин (політичні партії, національно-культурні товариства, об'єднання тощо).

Пов'язана з їх діяльністю політизація етнічності, з одного боку, сприяє збереженню, захисту та розвитку питомої ідентичності спільнот, інтереси яких вони прагнуть репрезентувати, а з іншого, може провокувати напругу в міжетнічних відносинах, а також відносинах етнічних груп і спільнот із Українською державою.

Класичними прикладами організованих політичних інституцій – політичних репрезентантів корінних народів і національних меншин України – були або є політичні партії: Демократична партія угорців України, Політична партія "КМКС – Партія угорців України", партія "Русскій блок" (попередня назва партія "За Русь єдину"), партія "Русько-Український Союз", партія "Русское єдінство", Партія мусульман України. Частина з цих партій брали участь у виборчому процесі та здобували або мають представництво в регіональних та / або місцевих органах влади.

Серед інших інституцій політичного представництва етнічних спільнот особливе місце посідають Курултай і Меджліс кримськотатарського народу України, відповідний статус яких у 2014 році був визнаний Верховною Радою України, яка задекларувала гарантію захисту та реалізації невід'ємного права на самовизначення

кримськотатарського народу в складі суверенної і незалежної Української держави.

Характер впливу політичних репрезентантів корінних народів і національних меншин на етнополітичну резильєнтність визначає двоїста сутність ідентичності: інклюзивна (посилює етнополітичну резильєнтність) або ексклюзивна (послаблює етнополітичну резильєнтність). Перша базується на громадянській лояльності до України, залученості / інтегруванні до загальнонаціонального суспільно-політичного процесу й порядку денного, конструктивній реалізації прав етноспільноти, протидії іноземним впливам, запобіганні маргіналізації етноспільноти та сепаратистським настроям усередині неї. Друга навпаки – спрямовує лояльність етноспільноти на іноземний центр, відтворює іноземні наративи, політизує етнічність у конфліктному стосовно України форматі, заохочує ізоляціонізм та електоральну сегрегацію (голосування "за своїх" за етнічною ознакою).

Серед фактів деструктивного впливу на етнополітичну резильєнтність – діяльність етнорусських, орієнтованих на Росію, політичних партій України в Криму до його тимчасової окупації. Вони продукували сепаратистські настрої, забезпечували політичний та інформаційний вплив РФ, підривали українську національно-громадянську ідентичність населення Криму. Відтак депутатів Верховної Ради АРК від партії "Русское єдинство" країна-агресор призначила в 2014 році очільниками окупаційної влади на півострові. Тоді ж їхня діяльність була заборонена в Україні. Цей факт аргументує важливість запобігання загрозам деструктивної щодо України та української нації співпраці етнічних партій з урядами та політикумом країн походження їхніх спільнот у разі, якщо ці країни проводять політику, що суперечить українським національним інтересам.

Угорці Закарпаття – етноспільнота України з потужним транскордонним впливом і високим рівнем інституційної політичної консолідації. Громадянська лояльність угорської етноспільноти є варіативною: помірно проукраїнською з помітним впливом Угорщини. Угорські партії України – Демократична партія угорців України і "КМКС – Партія угорців України" мають усталені зв'язки

з політичними силами та урядом Угорщини. Вагому частину фінансування обох цих партій становлять кошти, які надходять з Угорщини. Керівники обох партій – В. Брензович ("КМКС"–ПУУ) і Л. Зубанич (ДПУУ) очолюють однойменні з партіями громадські організації та благодійні фонди, через які відбувається фінансування ГО і партій. Такий стан справ у регіоні містить потенційні ризики етнополітичній резильєнтності України.

Лояльність кримських татар до України як гаранта безпеки сприяє формуванню в них української національно-громадянської ідентичності з одночасним украленням їхньої етнічної ідентичності як чинника опірності русифікації та російщенню окупаційною владою.

Курултай і Меджліс кримськотатарського народу є унікальною для України організованою формою політизації етнічності в історичній національній формі. В умовах російської окупації Криму ця політизація сприяє орієнтуванню внутрішньої солідарності народу на солідаризацію з Україною. У листопаді 2024 р. Меджліс кримськотатарського народу виступив із заявою щодо неприпустимості для України "компромісів" за рахунок поступок частиною її території та суверенітету.

Для збереження й розширення соціальної бази інклюзивної національно-громадянської ідентичності сучасної української нації важливо:

розробити комунікативну стратегію культивування національно-громадянської ідентичності серед усіх етнічних груп і спільнот України;

удосконалити систему моніторингу злочинів РФ проти української ідентичності на ТОТ, а також посилити роботу з інформування світового співтовариства про геноцидні практики русифікації та російщення громадян України на ТОТ;

розробити та почати реалізовувати медійні та інші проекти, орієнтовані на збереження української ідентичності населення ТОТ;

вивчити та реалізувати можливості залучення громадян України на ТОТ в український освітній простір (уроки української мови, історії України тощо);

вжити заходів із залучення представників корінних народів і національних меншин України до розроблення та реалізації програм сприяння збереженню й розвитку їхньої етнічної самобутності та утвердження у них почуття й усвідомлення належності до своїх етносів та інклюзивної української нації;

в інтересах кримськотатарського народу та для зміцнення його лояльності до Української держави, розширення соціальної бази підтримки політики України з когнітивної деокупації Криму, а також підготовки до відновлення українського суверенітету над територією півострова розпочати роботу над проектом нормативно-правового акта про національно-територіальну автономію кримських татар на півострові в складі України.

3. Культурний простір України в структурі її етнополітичної резильєнтності

З часу проголошення незалежності України, незважаючи на потужний етнічний ренесанс українського народу, етнокультурні потреби українців як етнічної більшості, а також корінних народів та національних меншин залишалися на периферії внутрішньої та зовнішньої політики держави. Вони перманентно актуалізовувалися на час виборів або соціально-політичних криз, маніпулятивно використовувалися популістами. І це при тому, що в політико-правовому полі задоволення етнокультурних потреб громадян гарантувалося національним законодавством та міжнародними зобов'язаннями України на шляху євроінтеграції.

Етнокультурну напругу підігрівала російська пропаганда та агенти "руського міра", створюючи міф про "загрозу українського націоналізму" для рускої меншини. Саме захистом її інтересів керівництво РФ обґрунтовувало агресію у 2014 році, окупацію Криму і частини Донбасу, а завданнями "денацифікації" України прикривало початок повномасштабної війни. Під "денацифікацією" ворог розуміє акультурацію та асиміляцію (русифікацію) більшості українців, стирання їх ідентичності. За його задумом, українська культура в усіх її проявах повинна поступитися "великій руській культурі". Бажання відновити імперію, отримати у спадок знелюднену територію за аналогією наслідків Голодомору – геноциду, ліквідувати українську державність разом з носіями української ідентичності (мови, культури, цінностей та духовності) дозволяє кваліфікувати війну Росії проти України як геноцидну, а захист української мови та культури як екзистенційну боротьбу.

У відповідь на виклики війни були внесені суттєві зміни в етнополітику Української держави, що позитивно позначилися на етнокультурній та освітній ситуації. Відновлено діяльність спеціального центрального органу влади – Державної служби з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), схвалено Державну цільову національно-культурну програму "Єдність у розмаїтті", ухвалено закони України "Про освіту", "Про медіа", "Про забезпечення функціонування української мови як державної", "Про корінні

народи", "Про національні меншини (спільноти) України", Стратегію розвитку кримськотатарської мови, оновлено Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської меншини.

У виробленні та реалізації етнокультурної та освітньої політики Україна послідовно дотримується європейських стандартів, системно впроваджує досвід західних демократій, вивірені практикою засади мультикультуралізму, спирається на здобутки науки і власний досвід. В Україні шануються демократичні цінності, різноманіття етнонаціональних культур, забезпечено захист інтересів і прав етнічних спільнот. Тим самим підтверджується, що основу національної резильєнтності становлять не лише такі традиційні ознаки, як усвідомлення належності до однієї держави, громадянство, а й взаємна повага людей до їхніх культурних потреб та цінностей, врахування специфіки регіональних, етнокультурних та інших самобутніх груп населення України та осіб, які належать до них, збереження духовних і культурних цінностей громад та громадян. Широкомасштабне вторгнення агресора стало каталізатором консолідації суспільства, його об'єднання не тільки "навколо держави і прапора", але й української ідентичності, стержнем якої є українська мова та культура.

Певна загроза етнокультурній резильєнтності залишається у зв'язку з намаганням деяких сил політизувати життєдіяльність національних меншин, зокрема, одним із випробувань для освітньо-культурної політики стала реакція історичних батьківщин національних меншин на ухвалення Закону "Про освіту", стаття 7 якого передбачала зменшення обсягу освіти мовами меншин, особливо після завершення початкової школи. Спочатку ситуація була врегульована перенесенням терміну переходу на українську мову шкіл із викладанням предметів мовою однієї з країн ЄС, а з 2024 року ця вимога лібералізована: освітній процес у таких школах відбувається двома мовами.

Війна кардинально змінила етнонаціональну структуру населення областей, значна частина внутрішньо переміщених осіб (ВПО) інтегрується в нові громади, що актуалізує необхідність формування в суспільстві атмосфери взаємотерпимості, толерантності і

співпраці. Важливо також зберігати органічний зв'язок із українцями, зокрема і з-поміж національних меншин, які знайшли притулок і захист у країнах-партнерах. "На допомогу" ВПО, переселенцям і біженцям приходить сучасна властивість особистості – етнокультурна мобільність, тобто здатність до швидкої дії та зміни станів, рух, який надає суб'єкту можливість реалізувати свої задатки, здібності, схильності в рамках етнокультурної ідентичності. Це здатність до навчання, комунікації та взаємодії в інших соціокультурних умовах, а також адаптація до особливостей проживання в інокультурному середовищі.

Український зсув в етнокультурній самоідентифікації населення, який супроводжується бажанням повернутися до української мови або опанувати її, наштовхується на за давнений синдром малоросійства і "меншого брата", на успадковану звичку користування русскою мовою. Актуальним залишається остаточне подолання наслідків імперського і постколоніального мислення, радянської та вже пострадянської русифікації українців, домінації руської масової культури.

Певну настороженість викликає також деяка радикалізація українського соціуму, збільшення проявів ксенофобії до громадян України, які є етнічними руськими. Відторгнення більшістю українців руської культури під час війни, бойкот усього російського підігриває певний спротив частини постколоніального суспільства. Активісти ініціюють тимчасове обмеження руської мови та поширення руських культурних продуктів в Україні і під час війни, і після завершення активних бойових дій.

Розгляд етнокультурних загроз у контексті етнополітичної резильєнтності України в умовах війни був би неповним без їх прогнозування і моделювання з огляду на наслідки російської агресії і переходу до миру. Пріоритетним завданням етнічної політики у поствоєнний період повинно стати збереження етнічно української частки населення країни, повернення українців з країн, які надали їм тимчасовий захист та підтримку, мінімізація залучення іммігрантів з інших країн для підтримки економічного потенціалу і відповідної чисельності населення України на рівні близько 32-35 млн осіб. Окремим викликом є зростання чисельності трудових мігрантів. Державі доведеться розробити окрему програму стосовно

залучення емігрантів до українських реалій і системи цінностей. Українська культура як складова соціальної політики може стати чинником для економічного розвитку країни: створення нових робочих місць, збільшення інвестиційної привабливості тощо.

На тлі численних мирних планів та мирних ініціатив можемо стверджувати, що питання мовно-культурної політики України у найближчому майбутньому залишатимуться ключовими для перемовної позиції. Майбутнє України визначатиметься традиційною поліетнічністю прикордонних регіонів та полікультурністю населення, наявністю точок, які залишатимуться об'єктами російських провокаційних дій, постійною потребою у корекції законодавства відповідно до ситуації і вимог Європейського Союзу.

Інтеграція України у європейське та світове співтовариство набула суттєвого прискорення на тлі війни, а культурна репрезентація країни стала спільною справою державних та недержавних установ, лідерів думок, науковців та митців, пересічних українців. Українська культура демонструє свою резильєнтність: стійкість до зовнішніх та внутрішніх викликів, спроможність до адаптації та поширення, вона залишається ключовим фактором українського спротиву та духовним фундаментом справедливого миру.

Задля посилення етнокультурної резильєнтності українського соціуму видається актуальною максимальна індивідуалізація роботи з національними спільнотами, сприяння в організації їх життєдіяльності, врахування особливостей історичного, територіального та етнопсихологічного характеру. Мовиться передусім про греків, євреїв, кримських татар, поляків, ромів, росіян, румунів, угорців, про подолання наслідків колонізації, комунізації та радянізації українського суспільства, його русифікації. У цьому зв'язку необхідно виробити разом з представниками етнічних спільнот більш-менш спільні підходи у ставленні до історичної пам'яті та культурної спадщини, зокрема до руської культури і демократичної літературної спадщини.

Важливим завданням етнокультурної діяльності є підтримка тих українців, які опинилися в окупації, піддаються ідеологічному, інформаційному тиску, опираються дурману "рашизму". Інформаційний ресурс, який протидіє пропагандистській машині РФ, повинен враховувати культурні інтереси етнічних українців, корінних народів та тих етнічних росіян, які підтримують Україну і засуджують

злочини відновленої "імперії зла". Частина ВПО, яка зможе повернутися додому після деокупації та буде взаємодіяти з тими, хто витримав російську агресію, стане культурно-світоглядним містком процесу деколонізації.

Наявні проблеми та колізії етнокультурного характеру потребують відповідного реагування з боку владних структур усіх рівнів, постійного моніторингу, проведення спеціальних соціологічних опитувань, організації перепису населення та створення повноцінного реєстру громадян.

Результати дослідження змін в етнокультурному просторі України воєнного часу дають підстави запропонувати органам державної влади та інституціям громадянського суспільства такі кроки.

Верховній Раді України: ухвалити Закон "Про Концепцію державної етнонаціональної політики України"; підготувати зміни до Стратегії державної міграційної політики з урахуванням реалій та вірогідних наслідків війни; провести широку презентацію Закону "Про національні меншини (спільноти)", оновленого офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов з наголосом на їхню відповідність інтересам усього українського суспільства, євроінтеграційним прагненням країни;

Кабінету Міністрів України (Міністерству соціальної політики, сім'ї та єдності, Міністерству освіти і науки, Міністерству культури, Міністерству закордонних справ, Державній службі з етнополітики та свободи совісті): продовжити підготовку законодавчого забезпечення державної етнічної політики з вивченням та використанням досвіду європейських країн; запровадити практику висвітлення змін у вітчизняному законодавстві, пов'язаних з ухваленням Закону "Про національні меншини (спільноти)", Державної цільової національно-культурної програми "Єдність у розмаїтті", оновленого офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, їхнім впровадженням та реалізацією; започаткувати реєстр потреб національних меншин у культурно-освітній сфері та збереженні їхньої історико-культурної спадщини; зосередитися на формуванні у середовищі громадського активу етнічних спільнот проукраїнської позиції; працювати над зміцненням (розширенням) інституційних структур на місцях, особливо в регіонах з поліетнічним

складом населення, запроваджувати регіональні програми реалізації державної етнополітики; забезпечити підготовку кадрового резерву викладачів та вчителів для деокупованих територій; розширити програми для вчителів національних шкіл з метою оволодіння необхідними знаннями і навичками для викладання предметів українською мовою; ініціювати діалог, спільні програми і проєкти із міністерствами освіти країн ЄС – сусідів України та основних реципієнтів українських біженців щодо підтримки мережі шкіл національними мовами та надання можливості дітям українських біженців продовжити навчання в Україні дистанційно; створити мережу безкоштовного вивчення української мови; опрацювати Програму збереження мов греків Надазов'я; прискорити розроблення програм щодо розвитку мов корінних народів; наповнювати склад посольств та консульств України у країнах-партнерах фахівцями з гуманітарної проблематики; активізувати роботу посольств, консульств, народної дипломатії щодо безперешкодного повернення громадян України, які опинилися за кордоном, на Батьківщину в рамках програми "Україна чекає на тебе"; опрацювати державну програму організаційних, політико-інформаційних та культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на очищення свідомості мешканців окупованих та деокупованих територій від негативних наслідків російської пропаганди та ідеології "руського міра"; укласти перелік об'єктів історико-культурної спадщини, у т. ч. національних меншин (етнічних спільнот), які зазнали ушкоджень або були знищені РФ, для поширення цієї інформації у світових ЗМІ та подання позовів щодо стягнення збитків з держави-агресора; акцентувати увагу на участі українських громадян, які ідентифікують себе з національними меншинами, у захисті України і сприяти поширенню такої інформації державними ЗМІ; продовжити проведення заходів, присвячених репрезентації полікультурності регіонів України, зокрема в рамках програми "Єдність у розмаїтті"; відповідно до Плану внутрішньої стійкості України (Дев'ятий пункт – «Культурний суверенітет») зосередити зусилля на створенні якісного конкурентного українського культурного продукту; запровадити програму популяризації української культури на деокупованих територіях, зміцнення статусу української мови як державної та мови міжлюдської комунікації.

4. Релігійно-церковний аспект етнополітичної резильєнтності

Неоімперську ідеологію *рашизму*, елементом якої виступає концепт «русского міра», покладено в основу апології російським режимом війни на знищення суверенітету України та української ідентичності. Як феномен політичного православ'я, концепт «русского міра» залишається наріжним каменем в обґрунтуванні й підтримці політики Кремля Московським патріархатом; втративши суб'єктність, останній трансформувався у функцію режиму В. Путіна. Православна церква в Росії глорифікує та сакралізує війну проти України, пропагує ревізійністські націонал-імперські нарративи, її клір у складі російських збройних сил бере безпосередню участь у воєнних діях.

Пов'язані історично, культурно, ментально з російсько-радянськими нарративами і практиками, структури Української православної церкви в юрисдикції Московського патріархату (УПЦ МП) залишилися поодиноким легальним каналом впливу ідеології та практики «русского міра» на тлі скорочення публічної активності проросійських політичних сил та інших російських проксі в Україні. У релігійно-церковній площині загроза національній безпеці та суспільно-політичній стабільності походить з боку проросійського сегмента УПЦ (МП). На вищому рівні управління церквою саботується / імітується виконання норм Закону № 3994-ІХ «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» (20.08.2024). У середовищі УПЦ (МП) триває пропаганда «русского міра» під прикриттям пацифістської, квазіпатріотичної, квазірелігійної риторики; серед її кадрового складу присутня безпрецедентно висока кількість звинувачених та засуджених за державну зраду чи колабораціонізм осіб.

Водночас поза межами України російськими агентами впливу: політичними, церковними, громадськими – системно проводяться акції в обороні «переслідуваної УПЦ» («свободи релігії») з метою дискредитації Української держави, послаблення підтримки України на міжнародному рівні та блокування / зриву забезпечення її оборонних потреб.

Інструменталізація Російською Федерацією релігійно-церковного складника війни залишалася би пропагандистським фоном

шумом, якби керівництвом УПЦ (МП) докладалися зусилля з формування консолідованої проукраїнської позиції всередині Церкви (церковної і громадянської), з одного боку, та спростування / протидії наративам російської пропаганди стосовно «переслідування» / «заборони» УПЦ (МП), з іншого. Проте саме зазначені напрями церковної політики, що формуються нагорі та реалізуються по вертикалі донизу, залишаються відсутніми як у загальноцерковних документах, так і на практиці цієї внутрішньо жорстко централізованої (ієрархічної) замкненої структури. Опозиція до державних структур в Україні, відмова від діалогу з суспільством, ігнорування спільних ініціатив церков-членів ВРЦіРО дедалі більше протиставляють УПЦ (МП) загальноукраїнському суспільно-політичному та релігійно-церковному порядку денному, маргіналізують її.

Певні ієрархи УПЦ (МП) неприховано беруть участь у російській інформаційній війні проти України із використанням чималих можливостей, пов'язаних високим службовим становищем. Водночас деякі їхні колеги-опоненти лише анонімно мають можливість у соцмережах критикувати політику РПЦ та УПЦ (МП), обстоювати актуальність реального, а не декларативного, виходу церкви в Україні зі складу Московського патріархата заради чималої кількості віруючих в Україні, для яких російська агресія проблематизувала можливість подальшого перебування у складі РПЦ, але зважитися на вихід з такої структури без дозволу згори вони з різних причин виявляються неспроможними. Факт, що на одинадцятому році війни члени єпископату не наважуються на повний голос артикулювати нагальну потребу виходу УПЦ (МП) зі складу РПЦ, характеризує співвідношення проукраїнських та проросійських сил у керівництві УПЦ (МП) та міру впливу, що його зберігає Російська Федерація на де-юре канонічно пов'язану з нею церкву в Україні.

Врахування специфіки релігії як світоглядного явища є викликом державному управлінню стосовно релігії і церкви у випадках, коли йдеться про недопущення політизації релігії, її використання в позарелігійних цілях. Усталене в соціальній гуманітаристиці та політичних науках функціональне розуміння релігії як фактору суспільних і політичних процесів дозволяє з'ясовувати широке коло

питань взаємодії релігійних інституцій / спільнот, з одного боку, та суспільства / сегментів суспільства і держави, з іншого, коли залишаються осторонь (але не ігноруються) її світоглядні, філософські, екзистенційні тощо виміри. У політичній практиці та державному менеджменті таке розрізнення має визначене міжнародними правовими документами обмеження: гарантування державою непорушності права на свободу релігії, віросповідання, совісті.

Реалії російсько-української війни актуалізували та пріоритизували соціально-політичні функції релігії, що не могло не позначитися на її за визначенням аполітичних функціях. Вододіл змістовного навантаження на функціонал проходить лінією розмежування української ідентичності від російської, беззастережного відкинення агресії від закликів до замирення й повернення до колишніх «братерських відносин». У загальноукраїнському суспільно-політичному контексті УПЦ (МП) опинилася на протилежному боці демаркаційної лінії, політика керівництва церкви протиставила її суспільному загалу та державі, решті релігійних організацій в Україні, обравши курс на самоізоляцію, капсулювання структури всередині країни.

Політична функція релігії. Війна передбачувано спричинила безпрецедентну суспільно-політичну консолідацію довкола прапора. Не стали винятком релігійні організації країни, які активно долучилися до капеланського служіння у війську та шпиталях, надають гуманітарну допомогу населенню, послідовно здійснюють міжнародну адвокацію України на різноманітних майданчиках.

Виняток становить УПЦ (МП), яка самоусунулася від спільної церковної адвокації у міжнародних структурах й натомість доєдналася до російської інформаційної війни з дискредитації політики Української держави стосовно релігії і церкви, питань війни і миру. Де-юре позбавлена доступу до капеланського служіння у війську як релігійна організація, що має центр у країні-агресорці, УПЦ (МП) обмежується наданням гуманітарної допомоги населенню та окремим військовим підрозділам, відвідуванням військових шпиталів. Відсутність фінансової прозорості в діяльності релігійних організацій в Україні не дозволяє порівняти обсяги та джерела походження коштів на утримання заборонених в Україні антиу-

країнських біляцерковних медіа УПЦ (МП), її міжнародних лобістів та адвокатів тощо, з одного боку, та гуманітарної допомоги, що надається населенню України під час війни, з другого.

Відмінності у політичному функціоналі позначаються на *соціально-мотивуючих функціях*. Більшість релігійних організацій спонукає своїх членів до суспільно значущої поведінки (у реаліях війни включно з самопожертвою) на добро ближнього та країни. Натомість у середовищі УПЦ (МП) залишаються популярними деморалізуючі російські наративи про «війну Заходу проти Росії до останнього українця», «сваволю ТЦК», необхідність «замирення з Росією» за будь-яку ціну, «один народ» і «братовбивство» тощо.

Інтеграційна функція релігії виявляє себе діями з консолідації та трасцедентної легітимації активностей громадянських і політичних проукраїнських сил, міжцерковного співробітництва у благодійництві, допомозі фронту й тилу, що у сукупності сприяє зміцненню резильєнтності особи, суспільства, країни. *Дезінтеграційний* потенціал містять а) внутрішньоцерковні суперечності (ПЦУ vs. УПЦ КП); б) виразна відрубність від колег по цеху Української православної церкви (МП); в) антагонізм, що поглиблюється, між основними гравцями релігійно-церковного поля України – ПЦУ (Вселенський патріархат) та УПЦ (Московський патріархат).

Російська агресія спричинила високий рівень політизації *світоглядної та екзистенційної функцій* релігії. Війна трансформувала систему життєвих цінностей та сенсів, переконань, вірувань та ідеалів як віруючих, так і тих, хто декларує індиферентне ставлення до релігії, в екзистенційне питання у діапазоні від буття окремого індивіда до майбуття країни, суверенної держави.

Ідентифікаційна функція релігії уможливорює залучення індивіда через вірування до спільноти однодумців. Коли ж відмінні суспільно-політичні погляди та цінності окремих членів руйнують базовану на релігії спільність, функція набуває деструктивного потенціалу. Прикметно, що низка релігійних організацій (протестантські, юдейські, мусульманські), які на початку війни у 2014 р. підтримували партнерські відносини з одновірцями в Російській Федерації та поділяли певні наративи російської пропаганди, після повномасштабного вторгнення або цілковито дистанціювалися від політики та

сфокусувалися на соціальному служінні, або пристали до проукраїнської громадянської позиції.

Урешті, *комунікативна функція* релігії забезпечує не лише спілкування вірян усередині спільнот, але й їхню взаємодію із зовнішнім світом. Проактивна позиція діалогу з українським суспільством та міжнародними партнерами притаманна усім акторам релігійно-церковного поля (вкотре за винятком УПЦ (МП)).

Поза межами України від імені та «в обороні» УПЦ (МП) виступають російські проксі на Заході, церковні та громадські діячі, політики, журналісти, пропагандисти тощо, а також представники держави та Православної церкви Російської Федерації. Така комунікація відбувається у рамках інформаційної війни та підривної діяльності Росії проти України, й такого роду «адвокацію» зовнішніх акторів УПЦ (МП) ніколи публічно не заперечувала. Всередині УПЦ (МП) комунікативна функція менш однозначна. Перед загрозою втрати юридичного статусу та можливості продовжувати оренду рухомого і нерухомого майна (Закон № 3994-ІХ «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», 20.08.2024) у середовищі УПЦ (МП) почали лунати окремі голоси на користь порозуміння і започаткування діалогу з державою та суспільством.

Висновки та пропозиції

Функціонування релігійно-церковного поля в Україні за умов російсько-української війни позначено суперечливими тенденціями. З одного боку, більшість релігійних організацій солідаризувалася з суспільством і державою у захисті суверенітету України. З іншого боку, дві провідні православні церкви в Україні та їх громади – ПЦУ (Вселенський патріархат) та УПЦ (Московський патріархат) – увійшли в антагоністичне, подеколи силове протистояння, яке продукує перманентну суспільно-політичну напругу. Опоненти обстоюють відмінні суспільно-політичні цінності, зовнішньополітичні пріоритети. УПЦ (МП) залишається речником проросійських наративів та поодиноким уцілілим під час війни легальним каналом ведення Російською Федерацією підривної діяльності проти України.

Обставини війни зумовлюють високий рівень політизації діяльності провідних церковних акторів в Україні, де демаркаційна лінія розмежовує проукраїнську та проросійську (на українському ґрунті) парадигми.

Посиленню резильєнтності українського суспільства сприятиме підтримка позитивних та нейтралізація / мінімізація негативних виявів у діяльності релігійних організацій, а саме:

забезпечення верховенства права в реалізації державної політики із захисту конституційного ладу у діяльності релігійних організацій, відокремлення релігії і політики. Каменем спотикання у виконанні завдання залишається дисфункціональність судової гілки влади, брак одностайної політичної волі у центрі й на місцях з усунення впливу Російської Федерації на релігійне життя в Україні;

погиблення та вдосконалення партнерства держави і релігійних організацій у забезпеченні життєстійкості суспільства в умовах війни:

а) взаємодія, взаємопідтримка та координація зусиль держави і Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) усередині країни та у міжнародних / міжцерковних стосунках, спрямованих на захист національних інтересів України, свободи релігії;

б) удосконалення механізмів функціонування та правового регулювання служби військового капеланства, підготовки кадрового складу;

в) завершення юридичної формалізації капеланського служіння в лікарнях / шпиталях та запровадження на постійній основі служби духовної та соціальної опіки над родинами військово-службовців;

удосконалення Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» (1992), дія якого поширюється на проходження строкової військової служби, але не регулює виконання військового обов'язку, коли таке виконання суперечить релігійним переконанням громадянина, *під час війни*. Кількість судових вироків на підставі відмови від виконання військового обов'язку на підставі релігійних переконань збільшується, тоді як у Силах оборони України не бракує вакансій у підрозділах, що не передбачають виконання бойових завдань зі зброєю в руках;

інтенсифікація зусиль на рівні державних комунікацій, публічної дипломатії, міжцерковних контактів, медіаресурсів з інформування міжнародних організацій, країн-партнерів, громадськості, медіа стосовно реалізації права на свободу релігії в Україні та механізмів протидії гібридній війні під прикриттям релігії Російської Федерації, її агентів впливу, «корисних ідіотів». Передбачити застосування механізму накладення санкцій на учасників антиукраїнських кампаній / акцій під прикриттям релігії;

невідворотність покарання за розпалювання ворожнечі на релігійному ґрунті, ескалацію протистояння між ПЦУ та УПЦ (МП), використання сили для розв'язання майнових суперечок у міжцерковній боротьбі. Забезпечення верховенства закону, коли учасники протистояння будуть змушені комунікувати та взаємодіяти виключно в правовому полі як рівноправні сторони за умови рівновіддаленого ставлення органів влади у центрі та на місцях до церковних антагоністів.

Відданість принципу верховенства права у державно-церковній політиці та міжцерковних стосунках становить передумову деескалації внутрішньоправославного конфлікту, що наразі виступає одним із головних подразників суспільно-політичного виміру резильєнтності.

На виконання Закону № 3994-IX «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» (20.08.2024) важливо *забезпечити аудит права власності на рухоме та нерухоме майно, що перебуває у користуванні релігійних організацій*, у тому числі наявності та додержання умов охоронних договорів на пам'ятки куьтурної спадщини національного та місцевого значення.

Релігійно-церковний чинник як один з основних елементів гібридної війни Росії до великої міри втратив питомо релігійні ознаки; під прикриттям релігії ведеться війна проти України на фронті, в тилу, на міжнародних майданчиках. Ефективно протидіяти інструменталізованій політичній релігії можливо так само лише у позарелігійних площинах: політико-правовій, безпековій, правозахисній, інформаційній, історико-культурній тощо.

5. Використання потенціалу закордонного українства як ключового актора в публічній дипломатії та політичній адвокації України

За наявності базових державних документів, в яких визначаються цілі зовнішньої політики і публічної дипломатії та її складових, залишаються актуальними такі проблеми:

- неналежне місце публічної дипломатії в стратегічних комунікаціях держави, насамперед в аспекті забезпеченості відповідними ресурсами;

- продовження орієнтації на цілі формування позитивного іміджу країни та її брендингу в умовах, коли саме політична адвокація національних інтересів має стати пріоритетною;

- недостатня координація між органами державної влади України та неурядовими організаціями;

- недооцінка потенціалу закордонного українства як актора публічної дипломатії;

- зволікання з адаптацією існуючої нормативно-правової бази до сучасних викликів;

- недофінансованість видатків за бюджетною програмою “Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи щодо підтримки зв’язків з українцями, які проживають за межами України”;

- пріоритетність заходів культурної, економічної та кулінарної дипломатії, порівняно з проєктно орієнтованими програмами лобювання інтересів країни, насамперед у сфері оборони й безпеки.

Далі в тексті означено основні підходи до публічної дипломатії відповідно до чинної нормативно-правової бази; аргументовано актуальність пріоритезації політичної адвокації як вектора публічної дипломатії, порівняно з брендингом; запропоновано механізми залучення потенціалу закордонного українства для досягнення цілей публічної дипломатії України.

У державних документах, прийнятих до початку російського повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року, публічна дипломатія трактувалася насамперед як інструмент

формування позитивного іміджу та просування бренду України. Зокрема, у Стратегії публічної дипломатії МЗС на 2021–2025 роки вона визначається як інструмент розвитку «м'якої сили», протидії дезінформації, просування України як культурного, економічного та туристичного партнера.

Повномасштабна російська агресія вимагає зміни пріоритетних напрямів публічної дипломатії від брендингу до політичної адвокації оборонних потреб, що передбачає посилення підтримки України у світі шляхом широкого інформування громадськості за кордоном про російські злочини, стійкість та героїзм українців, протидії російській дезінформації, проведення швидких кампаній реагування на російські гібридні атаки та консолідації зусиль забезпечення широкої світової підтримки та конкретних дій партнерів для протидії загарбникам.

Водночас, в умовах повільної реакції урядів деяких країни та/або окремих політиків на загрози, які виникли, та нерішучість чи повільність їх реагування особливого значення набуває підтримка України громадськістю цих країн. Тому публічна дипломатія як ніколи може стати справді незамінною для досягнення зовнішньополітичних цілей держави та розширити об'єктивно обмежені національні ресурси.

У воєнний час держава потребує ширшої залученості недержавних акторів, адже їхня мобільність, довіра з боку суспільств країн перебування та можливість діяти поза бюрократичними обмеженнями створюють додатковий ресурс впливу. *Саме закордонні українці мають потенціал стати ключовим недержавним актором публічної дипломатії України.*

У Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки закордонне українство виокремлено як один із 19 "інструментів, каналів чи форматів публічної дипломатії" (поряд з рекламою та рекламними кампаніями... розсилками; публікацією книжок, брошур, каталогів; сувенірами з айдентикою). Закордонних українців також названо "окремим важливим напрямом роботи" для "досягнення цілей публічної дипломатії".

Таке розуміння має право на існування, хоча й певною мірою розмиває цінність взаємодії держави із закордонним українством саме як із актором публічної дипломатії.

Використання потенціалу закордонного українства орієнтовано, зокрема, на "формування позитивного сприйняття України; системного та проактивного поширення проукраїнських наративів на протидію дезінформації та пропаганди".

Менше уваги приділено саме формату двосторонньої взаємодії і зворотного зв'язку з державними інституціями, координаційним рамкам, шляхам і механізмам організації системної взаємодії, забезпеченню такої співпраці відповідними матеріальними, фінансовими, кадровими ресурсами.

Відповідна діяльність держави спрямовується через МЗС України. Це дещо обмежує залучення до цієї діяльності інших зацікавлених інституцій.

Функція публічної дипломатії фінансується за бюджетною програмою "Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України", і потребує достатніх коштів. У 2025 році обсяг бюджетних призначень / бюджетних асигнувань за цією програмою становить 94 402,2 тис. гривень, з яких 48 716,6 тис. гривень виділено на забезпечення діяльності Українського інституту, 28 495,6 тис. грн на реалізацію заходів і проєктів Українського інституту, спрямованих на розвиток міжнародної співпраці і міжнародних обмінів, популяризацію за кордоном української культури, мови, освіти, науки, досвіду державотворення і побудови громадянського суспільства, організацію культурно-мистецьких, міждисциплінарних, дослідницьких, інформаційно-просвітницьких, іміджевих, протокольних і освітніх заходів [*Паспорт бюджетної програми на 2025 рік*]. (Для порівняння: з державного бюджету на англомовну диджитал-платформу "The Gaze" лише за чотири місяці 2023 р. було витрачено більше 60 млн грн).

Серед викликів, що стоять перед Україною, та на які може ефективно відповідати закордонне українство, є:

часткова втрата інтересу до України у світовому інформаційному просторі;

активне поширення неправдивого наративу про українську історію та дезінформація про сучасний перебіг подій;

невизначеність світових політиків щодо часових рамок та умов членства України у НАТО та ЄС;

затягування часу із наданням Україні необхідних обсягів високотехнологічної зброї, що потребує підсилення тиску та адвокації з боку закордонних українців світових політиків.

У "Глобальному індексі "м'якої сили 2023", що базується на даних дослідження, проведеного у 2022 році, рівень м'якої сили України зріс на 10 балів – найбільше серед інших країн у рейтингу [Brand Finance, 2023]. На початок 2025 року Україна втратила дві позиції у цьому індексі. Особливо тривожним є падіння показника "Репутація" на 19 позицій. Показник "Впізнаваність" також знизився на чотири пункти, до 20-го місця [Global Soft Power Index, 2025].

Це стало не стільки наслідком зниження світової уваги до України, скільки результатом намагань агресора нав'язати свою версію причин, цілей і наслідків війни, і вказує на потребу посиленої комунікації, яка б формувала цілісне і реалістичне уявлення про Україну.

Російська пропаганда поширюється 40 мовами у 160 країнах світу і дає відчутні результати, принаймні в окремих країнах і регіонах. Україна не має настільки масштабної мережі, тому саме закордонні українці можуть компенсувати інформаційні дисбаланси.

Практики, результати діяльності та потенціал закордонних українців та їх громадських об'єднань. Серед цих об'єднань – утворені багато десятиліть тому: Світовий Конгрес Українців (СКУ), Європейський конгрес українців (ЄКУ), Український конгресовий комітет Америки (УККА), Конгрес українців Канади (КУК), Об'єднання українців Польщі, Об'єднання українських організацій в Німеччині, Спілка Української Молоді (СУМ), Організація "Український пласт" та ін., а також ті, що утворилися останніми роками. Вони є важливим чинником національного самовизначення та самоорганізації закордонних українців та підтримання їх зв'язків з Україною [Стратегія публічної дипломатії..., 2021].

Після 24 лютого 2022 р. пріоритетним напрямом роботи Світового Конгресу Українців стає політична адвокація, яка включає, зокрема: посилену технічну підтримку сил України через платформу *UniteWithUkraine*; адвокацію максимальної військової

підтримки, а особливо протиповітряної оборони та протиракетної оборони, високоточних ракет та артилерії; протидію "росському міру" та спробам залучити українців у наратив російської пропаганди [Підсумки впливової місії СКУ...,2022]. Тільки впродовж 2025 року СКУ провів більше 2000 адвокаційних заходів у 75 країнах світу [Річний звіт Світового Конгресу Українців 2025].

На часі посилення співпраці Української держави з українськими медіа за кордоном та світовими суспільними мовниками, що дозволить розширити інформаційний вплив. У 2014 році закордонні українці започаткували утворення у багатьох країнах Європи інформаційно-культурних установ.

Світовий Конгрес Українців започаткував низку всесвітніх адвокаційних кампаній: *Ukraine In NATO*, *Unite with Ukraine*, *Energize Ukraine* для сприяння збільшенню військово-технічної допомоги Україні, приєднанню України до Євроатлантичних структур та надання допомоги для її повоєнного відновлення. Також СКУ започаткував всесвітню адвокаційну кампанію та хвилю громадських акцій *StandWithUkraine*. Адвокаційні заходи в парламентах та урядах світу, більше тисячі громадських акцій, просвітницькі заходи з питань війни Росії проти України привернули увагу світових ЗМІ. Просування українських інтересів відбувається також завдяки безпосередньому спілкуванню представників української громади з впливовими політиками, депутатами парламентів, активом впливових недержавних організацій та медіа.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Закордонне українство має потенціал бути потужним актором публічної дипломатії України.

Повномасштабна російська агресія вимагає зміни пріоритетів публічної дипломатії від брендингу до політичної адвокації оборонних та інших потреб шляхом широкого інформування громадськості за кордоном про російські злочини, стійкість та героїзм українців, протидії російській дезінформації, проведення швидких кампанії реагування на російські гібридні атаки та консолідації зусиль забезпечення широкої світової підтримки та конкретних дій партнерів для протидії загарбникам, досягнення цілей оборони країни від агресора в умовах екзистенційних загроз для країни.

Основними цілями діяльності закордонних українців у публічній дипломатії нині є такі:

- утримання інтересу до України у світовому інформаційному просторі;
- донесення правди світовій спільноті про війну в Україні та протидія дезінформації;
- адвокація українських інтересів у світі та розбудова міжнародної коаліції на підтримку України та захист від російської агресії;
- забезпечення прав та законних інтересів закордонних українців в інших державах;
- посилення згуртованості світового українства.

Для успішного досягнення цих цілей важливо вжити таких заходів:

провести парламентські слухання та напрацювати рекомендації щодо посилення ефективності використання потенціалу закордонного українства та забезпечення його синергії зі заходами міжпарламентського співробітництва;

розробити та ухвалити осучаснену Концепцію просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Державним установам у співпраці з інституціями громадського сектору, зокрема, з об'єднаннями закордонних українців, розробити План заходів з реалізації Концепції, в якому визначити конкретні завдання та терміни їх виконання, а також відповідальних виконавців;

покращити координацію заходів публічної дипломатії та запобігати дублюванню таких заходів з огляду на обмеженість ресурсів. Для цього доцільно утворити міжзвідомчу комісію на чолі з відповідальним віцепрем'єр-міністром України, а також залучити до роботи в комісії фахівців серед закордонних українців та вітчизняного громадянського сектору;

розробляючи Стратегію публічної дипломатії МЗС України на наступний період, забезпечити в цьому документі пріоритетність цілей саме адвокації, а не брендингу;

вивчити та реалізувати можливості перерозподілу коштів з метою збільшення видатків за держбюджетною програмою “Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного

іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України", за рахунок згортання недостатньо ефективних комунікативних проєктів. Забезпечити публічне звітування з питань реалізації програми;

внести актуальні зміни та доповнення у Плани заходів закордонних дипломатичних установ та Українського інституту у сфері публічної дипломатії, включити до цих планів інноваційні проєкти, насамперед пропоновані ветеранами російсько-української війни та ветеранськими організаціями;

не допускати послаблення кадрового забезпечення публічної дипломатії України та взаємодії з закордонними українцями у ситуації запланованого Кабінетом Міністрів України скорочення чисельності держслужбовців.

6. Потенціал резильєнтності етнополітичного менеджменту

Ефективність державної етнополітики безпосередньо залежить від здатності системи державного урядування передбачати ризики, запобігати їм, адаптуватися до змін, трансформуватися відповідно до нових викликів. Якщо етнополітичний менеджмент не здатен бути резильєнтним, постає низка критичних загроз.

Горизонтальна згуртованість руйнується – слабне довіра між громадянами і групами різної етнічної ідентичності та їх бажання й готовність до співпраці.

Вертикальна згуртованість послаблюється. Коли громадяни не бачать здатності влади ефективно реагувати на виклики, формується недовіра до них і загострюється відчуття соціальної несправедливості.

Зростають етнополітичні ризики. Відсутність управлінської адаптивності робить громади вразливими до дезінформації, гібридних атак, маніпуляцій етнічністю та зовнішнього впливу.

Порушується керованість у кризових умовах. Система, що не здатна трансформуватися, не витримує навантажень.

Європейські етнополітичні практики напружували досвід розроблення та застосування індексів як інструментів вимірювання етнополітичної резильєнтності.

Індекс соціальної згуртованості та примирення (Social Cohesion and Reconciliation Index. SCORE) є ключовим інструментом вимірювання соціальної згуртованості та міжгрупової взаємодії у понад 15 країнах. В Україні SCORE реалізується у партнерстві з UNDP та охоплює репрезентативні вибірки. Вимірюються такі параметри:

плюралістична громадянська ідентичність (Pluralistic Civic Identity). Цей показник демонструє високий рівень інклюзивності. Він відображає прийняття усіх етнічних та мовних груп як рівноправних складових нації як інклюзивної спільноти;

соціальна толерантність (Social tolerance);

соціальна загроза (Social Threat);

національна належність (National Belonging). Зростання цього індексу є ядром резильєнтності: війна посилила національну єдність і політичну суб'єктність.

Індекс нестабільних (крихких) держав (Fragile States Index. FSI). Вимірює структурну стійкість країни. Нижчі значення означають вищу стабільність. Попри війну, в Україні спостерігається підвищення стійкості окремих інституцій.

Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index. CPI). Позитивна динаміка цього індексу відображає зміцнення антикорупційних інститутів.

Індекс політики інтеграції мігрантів (The Migrant Integration Policy Index. MIPEX). Щодо ситуації в Україні він показує, зокрема, зростання доступності соціальних послуг, низький рівень дискримінації, позитивну динаміку інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) після 2022 року та зміцнення інклюзивних політик.

Демократичні та інституційні індекси (V-Dem, Freedom House, WGI). Станом на 2023 рік, згідно з V-Dem, в Україні громадянська участь зростає, а демократична траєкторія розвитку зберігається; Freedom House оцінює Україну як «частково вільну демократію» та відзначає поступове покращення показників; показники Worldwide Governance Indicators свідчать про зростання індикаторів «Rule of Law», «Government Effectiveness» та «Voice & Accountability».

Міграційні та ВПО-орієнтовані індекси (UNDP/ILO). 2023 року індекс інтеграції ВПО засвідчив стабільне зростання їх адаптації у громадах; зафіксував високий рівень солідарності та низьку напругу. Це підтверджує трансформацію українського суспільства у напрямі інклюзивності.

Інтегральний композитний індекс етнополітичної резильєнтності України (0–100). Розрахований на основі нормалізованих значень індексів SCORE: плюралістична ідентичність толерантності; інверсія соціальної загрози; національна належність. Композитна оцінка 2024 року – 69 зі 100 вказує на високий рівень стійкості етнополітичної структури України.

Отже, Україна зберігає високу етнополітичну резильєнтність попри війну. Індекси свідчать про зміцнення інклюзивної політичної нації, інституційна стійкість та антикрихкість зростають у ключових сферах, а соціальна згуртованість є основним драйвером стабільності.

Етнополітична резильєнтність та антикрихкість.

У сучасних дослідженнях багатоскладових соціальних систем резильєнтність традиційно тлумачилася як здатність системи витримувати кризові впливи та повертатися до початкового стану без втрати ключових функцій. Проте у контексті посткризових держав, зокрема України, така дефініція виявилася недостатньою. Нові емпіричні дані та теоретичні моделі показують, що стійкі системи не лише «повертаються», але й оновлюються, перебудовуються і виходять із потрясінь на якісно вищий рівень структурної та політичної організації.

Розширене розуміння резильєнтності визначає динаміку «від стійкості – до оновлення». Резильєнтність у запропонованому трактуванні – це динамічна здатність етнополітичної системи не лише витримати потрясіння, а й здійснити інституційне, нормативне чи ідентифікаційне оновлення, завдяки якому трансформована система стає більш інклюзивною та функціонально ефективною. У випадку України таке оновлення проявилось у трансформації державної етнополітичної моделі, зростанні громадянської (плюралістичної) національної ідентичності, оновленні законодавства щодо меншин і корінних народів, а також у відновленні інституційної спроможності держави після шоків 2014 та 2022 років.

У контекстах резильєнтності доцільно використовувати термін і поняття «антикрихкість» (antifragility) на означення після-резильєнтного розвитку. Антикрихкість означає експансивне зростання – формування таких структурних та політичних якостей системи, які не могли б виникнути без самої кризи. В Україні антикрихкість проявилася у створенні антикрихких академічних структур (приклад Маріупольського державного університету та інших закладів), розбудові горизонтальних інституцій (волонтерські мережі), зростанні міжетнічної солідарності під впливом зовнішньої загрози тощо.

Особливою є роль етнополітичного менеджменту в моделі «оновлення → зростання». Етнополітичний менеджмент у цій концепції є механізмом переходу від резильєнтності до антикрихкості. Завдання менеджменту – забезпечувати інституційну стійкість і прогнозування конфліктів; створити умови для

оновлення нормативної бази; інституціоналізувати успішні практики, що виникли під час кризи; перетворити кризові імпульси на сталі державні політики.

Після 2014 року український етнополітичний менеджмент змінився від переважно реактивного до проактивного та інноваційного.

Україна показує приклад «пострезильєнтної» етнополітичної системи: зросла міжетнічна довіра; оновлено правові засади етнополітики; зміцнилася політична суб'єктність держави; зросла інклюзивність громадянської нації; сформовано нові моделі участі меншин.

Етнополітична антикрихкість – це властивість системи розширювати своє функціонування завдяки кризам, створюючи нові моделі єдності, управління та розвитку, що не могли виникнути у стабільних умовах.

Антикрихкість етнополітичного менеджменту України – це здатність системи урядування не лише витримувати удари та виклики, а й посилюватися завдяки ним. Для України у 2025 році ця якість стала необхідною умовою виживання, відновлення та євроінтеграції. Антикрихкість є вищим рівнем резильєнтності менеджменту: коли система не тільки адаптується, змінюється, трансформується, а й формує нову, сильнішу конфігурацію державного управління.

Сучасна модель етнополітичного управління України реалізується на чотирьох рівнях: стратегічному, тактичному, операційному та консультативному. Після 1991 року вона змінювалася під впливом ключових біфуркацій новітньої історії України, зокрема, за умов воєнного стану та інституційної турбулентності. Це зумовило її високу адаптивність, але й виявило низку структурних обмежень.

Стратегічний рівень: держава, безпека та євроінтеграція.

Функції: формування державної політики у сфері етнічних відносин; ухвалення законодавства щодо національних меншин та корінних народів; визначення стратегічних орієнтирів ЄС-інтеграції. Реалізується на рівні Верховної Ради, Президента України та Кабінету Міністрів України.

Тактичний рівень: уряд і міжвідомча координація

Функції: координація між органами влади; підготовка програм і механізмів захисту меншин та співпраці в сфері етнополітики; адаптація політик до потреб громад. Реалізується на рівні ДЕСС, профільних міністерств і міжвідомчих координаційних органів.

Антикрихкість проявляється переходом від реактивного до адаптивного й проактивного управління: інтеграція політик безпеки, відновлення, інтеграція вимушених переселенців та етнополітики в єдині управлінські цикли.

Посилюється роль ДЕСС і міністерств як центрів координації взаємодій держави, громад, науковців та міжнародних партнерів.

Цифровізація чим далі більше стає інструментом прозорості, доступності та рівності – ключовим чинником вертикальної згуртованості.

Операційний рівень: громади та локальні ініціативи

Функції: реалізація програм інтеграції; діалог із громадами; моніторинг локальної ситуації. Виконавці: місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, заклади освіти, культурні центри, організації громадянського суспільства тощо.

На локальному рівні антикрихкість проявляється найсильніше: громади демонструють найбільшу стійкість, інтегруючи вимушених переселенців, відбудовуючи інфраструктуру, створюючи нові моделі локальної демократії та співучасті; освітні та академічні інституції (зокрема «університети-переселенці») демонструють здатність відновити діяльність після повної втрати матеріальної бази.

Консультативний рівень: експертність та діаспора

Функції: експертиза; розроблення рекомендацій. Виконавці: Національна академія наук України, експертні ради, неурядові організації, етнічні об'єднання, діаспора.

Проблеми чинної моделі.

SWOT/TOWS-аналіз дозволяє виокремити такі обмеження системи етнополітичного менеджменту України: інституційна фрагментованість і слабка координація; перевантаження центрального рівня через війну; нерівномірна інтеграція різних етнічних груп; дефіцит прогнозних механізмів та інструментів раннього попередження; недостатнє залучення меншин до вироблення

політики. Ці проблеми зумовлюють потребу системної модернізації – зокрема, через інтеграцію цифрових та аналітичних інструментів.

Отже, етнополітичний менеджмент не завжди здатен запобігати викликам, адаптуватися до змін і трансформуватися, а це формує загрози руйнування горизонтальної та вертикальної етнополітичної згуртованості. Знижується здатність держави до повоєнного відновлення та виконання критеріїв ЄС.

Прогнозована модель етнополітичного управління України з інтеграцією ІІІ (2030+)

Основна концептуальна ідея – штучний інтелект виконує функції прогнозування, координації та моніторингу, але не замінює людські рішення.

Основні елементи моделі: ІІІ забезпечує прогнозування ризиків; цифрову координацію інституцій; моніторинг реалізації політик; підтримку участі меншин (партисипативний ІІІ); вирівнювання доступу та контроль упередженості.

Стратегічний рівень 2030+: створення AI-Forecasting Unit (система прогнозування міжетнічних ризиків); EU Integration Interface (автоматизований моніторинг відповідності стандартам ЄС); генеративні моделі сценарного планування («від війни до миру»).

Тактичний рівень 2030+: цифрового координаційного хабу; AI Policy Monitoring System для аналізу програм і бюджетів у реальному часі.

Операційний рівень 2030+: локальні етнополітичні офіси з доступом до AI-платформи; Community Integration Platforms (цифрові «паспорти» громад); портали з підтримкою ІІІ (мультимовні сервіси для меншин).

Консультативний рівень 2030+: аналітичні центри з питань ІІІ при НАН України; партисипативні форуми ІІІ для аудиту алгоритмів; інноваційні ради у сфері політики, очолювані представниками меншин.

Кожна нова модель державного управління у будь-якій сфері стикається з ризиками та іншими викликами. Основні ризики: посилення нерівності через алгоритмічну упередженість; непрозорість моделей; небезпека маніпуляцій прогнозами.

Тому основними принципами етики трансформацій мають стати: прозорість алгоритмів; аудит даних; участь меншин у розробці політик; регулювання прогнозних моделей; гарантування прав людини.

Отже, Україні необхідно перейти від фрагментованого етнополітичного менеджменту до інтегрованої цифрової системи управління, де ІІІ виступає аналітичним та координаційним інструментом, не порушуючи демократичний процес і не замінюючи людські рішення.

П'ять ключових компонентів прогнозованої реформи етнополітичного менеджменту України:

національна система етнополітичної аналітики: інтеграція SCORE, MIPEX, FSI та інших міжнародних індексів, опитування EPES, SWOT–TOWS до систем моніторингу; національна платформа індексів резильєнтності; модулі раннього запобігання конфліктам.

AI-інтегроване стратегічне планування: автоматизований моніторинг відповідності стандартам ЄС; прогнозування сценаріїв; оцінка ризиків у мультикультурних регіонах.

Локальні політики на основі даних: цифрові «паспорти» громад; AI-аналіз соціальних потреб; Community Resilience Dashboards (інформаційні панелі стійкості громад).

Партисипативний ІІІ: участь меншин у розробці політик; аудит алгоритмів; боротьба з алгоритмічною упередженістю.

Академічна та міжнародна експертиза: стандарти НАН України; інтеграція української моделі у формати ЄС, НАТО та РЄ.

ПІСЛЯМОВА

Дослідження етнополітичної резильєнтності України, за результатами якого підготовлено аналітичну доповідь, продовжує дослідження резильєнтності соціальних систем, започатковані в Україні наприкінці 2010-х—початку 2020-х років. У більшості таких досліджень феномен резильєнтності означають українськомовним словом-терміном "стійкість": національна стійкість, національна система стійкості, цивілізаційна стійкість, економічна стійкість, етнонаціональна стійкість та ін. Термін і поняття стійкості також увійшли до тезаурусу українського законодавства, зокрема його частини, що стосується національної безпеки.

У наукових статтях і монографіях та нормативно-правових актах стійкість соціальних систем, які утворюють соціальну мега-систему – суспільство, здебільшого визначають як здатність таких систем випереджати загрози, протистояти загрозам, стало функціонувати навіть під час криз, адаптуватися до змін і швидко відновлюватися.

Війна Росії проти України показала, що адаптивне відновлення майже всіх або й усіх національних соціальних систем до передвоєнного рівня неможливе. Цей висновок є лейтмотивом результатів дослідження стану та перспектив етнополітичної резильєнтності України. Наслідки шоків і криз війни такі, що потребують і потребуватимуть глибоких трансформацій усіх сфер життєдіяльності українського суспільства, включно зі системою державного урядування.

Трансформаційна здатність соціальних систем є невід'ємним компонентом їхньої резильєнтності у разі масштабних криз та продукуваних ними деструктивних наслідків. Це показали наукові дослідження у країнах Заходу. Започаткували їх британські економісти-екологи. У 2000 році вони першими вжили термін "соціальна резильєнтність" (social resilience) та запропонували його дефініцію.

Семантично слова "резильєнтність" і "стійкість" істотно різняться. Проте навряд чи варто їх протиставляти; конструктивніше застосовувати як синоніми. Головне, щоб змістовне наповнення українськомовного "стійкість" відповідало повноті сучасних значень англomовного "resilience".

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

ЕТНОПОЛІТИЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ УКРАЇНИ

Аналітична доповідь

Літературний редактор – С. Носова, М. Ковальова
Комп'ютерна верстка та макетування – Н. Лисенко

Підписано до друку 06.01.2026 р. Формат 60х84/16.
Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 3,02. Обл.-вид. арк. 2,75.
Папір офсетний. Наклад 50 прим. Зам. № 2359

Видавець Національна академія наук України
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса
вул. Генерала Алмазова, 8, м. Київ, 01011. Тел. +38 (044) 285-65-61.
www.ipiend.gov.ua; e-mail: office@ipiend.gov.ua

Виготовлювач ПП Лисенко М. М.
вул. Шевченка, 20, м. Ніжин, Чернігівська область, 16600.
Тел. +38 (067) 441-21-24; e-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.